Recension

Karl G. Johansson och Elise Kleivane (red.). *Speculum septentrionale. Konungs skuggsjá and the European Encyclopedia of the Middle Ages*. Bibliotheca Nordica 10. Oslo: Novus forlag, 2018. 328 s.

Under 2018 utkom boken *Speculum septentrionale. Konungs skuggsjá and the Encyclopedia of the Middle Ages*, redigerad av Karl G. Johansson och Elise Kleivane. Det är en artikelsamling med fokus på Konungs skuggsjá. Bakgrunden till artikelsamlingen är en föreläsningsserie vid Universitetet i Oslo om encyklopedisk litteratur under 1200-talet, följd av en konferens om Konungs skuggsjá. Boken består till största delen av bidrag från dessa evenemang, men ytterligare artiklar har lagts till dessa. Artiklarna är ämnesmässigt spridda, från beskrivningar och diskussioner av handskrifterna med Konungs skuggsjá till undersökningar ur ett historiskt och idéhistoriskt perspektiv. Tillsammans ger dessa artiklar en god överblick över forskningsläget kring detta verk. I denna recension ges inledningsvis en kortfattad sammanfattning av samtliga artiklar som ingår i boken, och därefter behandlas tre av dessa mer utförligt.

I Karl G. Johanssons och Elise Kleivanes inledande uppsats *Konungs skuggsjá and the Interplay between Universal and Particular*, ges en bred introduktion till detta verk. Här diskuteras handskriftsförhållanden, verkets europeiska bakgrund och liknande. Denna artikel behandlas utförligare nedan. Mary Franklin-Browns artikel, *Wonders at the End of the World: The Time of Marvels in Gerald of Wales's Topographia Hibernica*, behandlar som titeln antyder Gerald of Wales' beskrivning av Irland, och hur de märkligheter man menade fanns där placeras in i en europeisk lärdomskontext. Alfred Hiatt, *Quasi in Speculo: Maps and Geographical*

Mårtensson, Lasse. 2021. Rec. av Karl G. Johansson och Elise Kleivane (red.). *Speculum septentrionale. Konungs skuggsjá and the European Encyclopedia of the Middle Ages*. *Scripta Islandica* 72: 137–142.

© Lasse Mårtensson (CC BY)
DOI: 10.33063/diva-439405

Thought in the Thirteenth and Fourteenth Centuries, diskuterar geografiskt tänkande och världsbilden under medeltiden. Dale Kedwards skriver i *The World Image of the Konungs skuggsjá* om den världsbild som beskrivs i *Konungs skuggsjá*. Han behandlar bl.a. de klimatzoner som man räknade med i medeltidens världsbild, och hur Norden placerades in i denna kontext. Hanteringen av Grönland i detta sammanhang ges särskild uppmärksamhet. Karl G. Johansson behandlar de äldsta handskrifterna med *Konungs skuggsjá* i artikeln *Konungs skuggsjá and the Earliest Fragments – A Key to New Insights into Norwegian Literate Culture*. Denna artikel behandlas utförligare nedan. Elise Kleivanes bidrag heter *There is More to Stjórn than Biblical Translation*. Även denna behandlas utförligare nedan.

Sverrir Jakobsson skriver i artikeln *Prester John at the Norwegian Court: The Learned Discourse about the Indies in Old Norse Sources* om bilden av Indien i det medeltida Västnorden. Indien sågs som en plats för stora rikedomar, monster, ett östligt kristet kungadöme (Johannes prästen) och till och med själva Paradiset. Utifrån huvudsakligen det irländska verket *De duodecim abusivis saeculi* skriver Elizabeth Boyle om kungateori under medeltiden. Artikeln heter *Biblical Kings and Kingship Theory in Medieval Ireland and Norway*. Bland annat beskrivs hur kung David och Kyros II ("den store") används som exempel i fråga om kungars agerande. I artikeln *Composition and Social Structure in Konungs skuggsjá* diskuterar Sverre Bagge den bild av samhället som ges i *Konungs skuggsjá*. Alessia Bauer bidrar med artikeln *Encyclopaedic Tendencies and the Medieval Educational Programme: The Merchant's Chapter of Konungs skuggsjá*. Här behandlas avsnittet om handelsmannen, och de encyklopediska tendenser som återfinns där. Hon framhåller att författaren av *Konungs skuggsjá* här tar upp flera aspekter som faller inom medeltidens utbildningsprogram, trivium och quadrivium, även om det inte görs på ett sätt som fullt ut svarar mot utbildningsprogrammet. Hans Jacob Orning diskuterar i artikeln *The Konungs skuggsjá and the Emergence of a New Elite in Thirteenth-Century Norway* bl.a. hur *Konungs skuggsjá* introducerar och behandlar konceptet *hæverska*, och hur detta representerade något nytt i tidens samhälle.

Karl G. Johanssons och Elise Kleivanes inledande uppsats, *Konungs skuggsjá and the Interplay between Universal and Particular*, är som nämnts en introduktion till *Konungs skuggsjá*. Den fungerar som en pedagogiskt väl utformad introduktion till de mer detaljerade studier som följer. Johansson och Kleivane diskuterar bl.a. den tredelning som ofta

har gjorts av detta verk, i en del om handelsmannen, en om hirdmannen och en om kungen. Det finns också en prolog, men den är enbart bevarad i yngre isländska handskrifter. Johansson och Kleivane poängterar dock att den nämnda tredelningen av innehållet inte finns tydligt markerad i huvudhandskriften, AM 243 b α fol. Den initial som inleder kungadelen har en storlek av tre rader, och sådana initialer finns det flera av, utan att de markerar ett nytt avgränsat innehåll. Den kodikologiska gränsen mellan hirdmansdelen och kungadelen är därmed inte lika tydlig som den mellan exempelvis köpmansdelen och hirdmansdelen, och inte heller textmässigt finns en lika tydlig avgränsning. Johansson och Kleivane menar att man istället bör räkna med en tvådelning av innehållet i Konungs skuggsjá. De menar också att det inte finns något innehållsligt hinder till att prologen, bevarad i yngre handskrifter, kan ha funnits med i det ursprungliga verket. Det är istället det faktum att den har bevarats i yngre handskrifter som gör att man skulle kunna anta att den är yngre.

Johansson och Kleivane sätter också in Konungs skuggsjá i ett europeiskt genreperspektiv. Detta verk knyter an till genren *Fürstenspiegel/Mirror of Princes*, med flera representanter på europeisk botten. Ett sådant exempel är Policraticus (1159) av John of Salisbury. Samtidigt framhålls att Konungs skuggsjá inte är formad efter en enskild förebild, utan den utgör en kombination av internationell och inhemsk lärdom. Man konstaterar vidare att författaren är anonym, och inte heller går det att bestämma exakt när verket har tillkommit. Johansson och Kleivane ger också en inspirerande översikt, utifrån aktuell forskning, över den litterära miljön i Norge under 1200-talet, dvs. den runt Hákon Hákonarson, hans barn och barnbarn, som genererade en rik översättningsverksamhet av verk på latin, franska och tyska. Många av dessa verk är bevarade i yngre, isländska handskrifter, men Konungs skuggsjá, tillsammans med t.ex. Strengleikar, finns bevarad i handskrifter från 1200-talet.

Avslutningsvis ger Johansson och Kleivane en beskrivning av de handskrifter som innehåller Konungs skuggsjá, och Johansson gör sedan en fördjupad granskning av de äldsta fragmenten (se nedan). De redogör också för de utgåvor av Konungs skuggsjá som finns.

Karl G. Johansson bidrar som nämnts också med artikeln *Konungs skuggsjá and the Earliest Fragments – A Key to New Insights into Norwegian Literate Culture*. Hans huvudsyfte är att undersöka vilken information dessa fragment ger om den tidiga spridningen av Konungs skuggsjá, och om de miljöer där textvittnena skrevs ned. Som huvudhandskrift för Konungs skuggsjá framhålls ofta AM 243 b α fol., och dess position

som huvudhandskrift kommer bl.a. av att den är det mest omfattande textvittnet, medan de övriga tidiga textvittnena är fragment. Fragmenten som behandlas är följande: NRA 58 A, NRA 58 B och NRA 58 C, varav den sistnämnda från början utgjorde en del av samma handskrift som NKS 235 g 4to. En viktig utgångspunkt för Johanssons artikel är Ludvig Holm-Olsens undersökning av Konungs skuggsjá (1952, *Håndskriftene av Konungs skuggsjá*; *Bibliotheca Arnamagnæanæ* 13), och hans stemma för handskrifterna återges. Den isländska traditionen, som ligger inom den s.k. A-gruppen hos Holm-Olsen, lämnas därhän i artikeln, och fokus ligger på det norska handskriftsunderlaget. Johansson understryker att det stemma Holm-Olsen ställer upp förutsätter en talrik reproduktion av Konungs skuggsjá under en relativt kort period efter verkets antagna tillkomst.

Johansson beskriver handskrifterna kodikologiskt och paleografiskt, och diskuterar proveniensfrågan. Fragmentet NRA 58 A, som i stemmat utgör en egen gren, har sannolikt tillkommit i sydvästra Norge, eventuellt nära Bergen. Fragmentet NRA 58 B är det enda textvittnet av de behandlade som tillhör Holm-Olsens A-grupp (i övrigt isländska handskrifter). Detta textvittne ska ha skrivits av en norsk skrivare, även om texten i övrigt knyter an till den isländska traditionen. Johansson nämner möjligheten att detta textvittne utgör utgångspunkten för den isländska grenen i Konungs skuggsjá-traditionen. Fragmentet NRA 58 C/NKS 235 g 4to är textmässigt nära kopplat till huvudhandskriften AM 243 b α fol. I sitt stemma anger Holm-Olsen att AM 243 b α fol. är en avskrift av NRA 58 C/NKS 235 g 4to. De visar också upp kodikologiska och paleografiska likheter, och troligtvis har de tillkommit i samma miljö. De två skrivarhänder som har producerat NRA 58 C/NKS 235 g 4to visar dock upp östnorska drag, medan skrivarhanden i AM 243 b α fol. har sydvästliga drag. Johansson konstaterar att de äldsta textvittnena har utgjort prakthandskrifter, och att detta tyder på att Konungs skuggsjá åtnjöt hög prestige.

Johanssons diskussion av de aktuella textvittnena är god syntes av det som har skrivits tidigare, och han gör flera intressanta nya observationer. Det jag dock saknar i beskrivningarna och diskussionerna av paleografi och kodikologi är bilder och illustrationer. Sådana är till stor hjälp för läsaren när det gäller att ta ställning till likheter och skillnader i fråga om skrivteckens utformning.

I Elise Kleivanes artikel *There is More to Stjórn than Biblical Translation* ligger fokus på den s.k. Stjórn 3. Stjórn 3 är en översättning av Josua, Domarboken, Rut, 1 Samuelsboken, 2 Samuelsboken, 1 Kungaboken och 2 Kungaboken. Texten följer Vulgata rätt nära. Stjórn 1 är en

kommenterad översättning av 1 Mosebok och 2 Mosebok fram till kap. 18. Kommentarererna, huvudsakligen från Speculum historiale och Historia scholastica, gör att texten är avsevärt längre än Vulgata. Stjórn 2 är en kortfattad återgivning av delar av återstoden av Pentateuken. Slutligen finns också en Stjórn 4, som utgörs av en avvikande version av Josua i förhållande till den som föreligger i Stjórn 3.

Kleivane påpekar att den bild man kan få i utgåvor av Stjórn (t.ex. den av C. R. Unger från 1862 eller den av Reidar Astås från 2009), dvs. att det är fråga om ett sammanhållet verk från 1 Mosebok till 2 Kungaboken, inte stämmer överens med hur texterna är utformade. Stjórn 1, 2 och 3 är tre skilda verk med olika funktioner, där de norröna texterna förhåller sig på olika sätt till Vulgata. Kleivane karaktäriserar Stjórn 1 som en världshistoria *ante legem*, dvs. innan Moses får lagen vid Sinai. (Stjórn 1 slutar som nämnts i 2 Mosebok, kap. 18.) Stjórn 3 beskriver Kleivane som en kungaspegel, med Saul, David och Salomo som centrala gestalter. Hon framhåller också att Stjórn 3 fungerar väl som ett autonomt verk, och att det inte bara är tänkbart som en fortsättning på Pentateuken. Kleivane nämner att Stjórn 1 inte finns bevarad i norska handskrifter, utan endast i isländska, medan Stjórn 3 finns bevarad i fragment med åtminstone möjlig norsk proveniens. Prologen sätter in Stjórn 1 i en norsk kontext, med kung Hákon Magnússon som initiativtagare, men Kleivane påpekar att texten kan ha tillkommit antingen i Norge eller på Island.

Stjórn 2 finns bara i ett textvittne, nämligen ett lägg inlagt i AM 226 fol. Kleivane nämner förslaget att Stjórn 2 kan ha tillkommit för att fylla luckan mellan Stjórn 1 och Stjórn 3, i syfte att infogas i AM 226 fol.

Tidigare forskning har tolkat slutet på Stjórn 1 i 2 Mosebok 18 som att verket är oavslutat. Kleivane tar även upp den tråden, och argumenterar för att den faktiskt kan vara komplett som den är. Om syftet med Stjórn 1 är att vara en världshistoria *ante legem* är återstoden av Pentateuken av mindre relevans. Dessutom kan man ha uppfattat att lagen, som får ett stort utrymme i återstoden av Pentateuken, var av mindre vikt i medeltidens Skandinavien, där man levde *sub gratia*. Kleivane framhåller också att den fornsvenska Pentateukparafrasen, en parafraserande översättning av Moseböckerna, följer samma mönster som Stjórn 1 och 2: en rikt kommenterad text i 1 Mosebok och inledningen av 2 Mosebok, medan återstoden av Pentateuken är kraftigt förkortad. Hon menar att det inte behöver bero på direkt påverkan mellan de två verken, utan på att man var och en för sig har behandlat de olika delarna av Pentateuken på samma sätt. Kleivanes tolkning av Stjórn 2 är att den är ett utslag av en

senmedeltida syn på Bibeln som en mer fixerad text, och att den är en del av den tendens som ledde till fullständiga biblar på folkspråk under senmedeltiden i t.ex. Tyskland, Frankrike och England.

Även den medeltida danska bibelöversättningen tas upp, vilken börjar på 1 Mosebok och slutar med 2 Kungaboken 23:18, dvs. ungefär där Stjórn 3 slutar. Den danska översättningen skiljer sig från Stjórn 1 och inledningen av Pentateukparafrasen i det att den är en textnära översättning av Vulgata, utan tillägg.

Kleivanes artikel är ett intressant bidrag till forskningen om den medeltida bibelöversättningen i Norden. Hon visar upp en stor beläsenhet på området, och hon ger en välformulerad sammanfattning av forskningsläget, och bidrar med viktig ny kunskap på området. Viktiga exempel på det senare gäller frågan om autonomin hos Stjórn 3, och funktionen hos Stjórn 2.

Lasse Mårtensson

Uppsala universitet

Institutionen för nordiska språk

ORCID iD 0000-0001-5072-4961